

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2018, 7 (5): 204/217

**Türk Din Mûsikîsi Terim ve Türlerinin Tasnifine Dair Farklı Bir
Deneme**

A Different Investigation In Turkish Religion Music Term And Forms

Mehmet TIRAŞCI

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Ü., İlahiyat Fk., Türk Din Mûsikîsi
Assoc. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet U., Fac. of Theology, Turkish Religion
Music

mtirasci@hotmail.com

Orcid ID: orcid.org/0000-0002-7047-8136

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 18.09.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 12.12.2018
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2018
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December
Cilt / Volume: 7 Sayı – Issue: 5 Sayfa / Pages: 204-217

Atıf/Cite as: TIRAŞCI, M. (2018). Türk Din Mûsikîsi Terim ve Türlerinin Tasnifine Dair Farklı Bir Deneme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (5), 204-217. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/41845/460942>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Türk Din Müsîkîsi Terim ve Türlerinin Tasnifine Dair Farklı Bir Deneme

Öz

Türkler İslam'dan sonra hali hazırda var olan dînî müsîkî kültürünü, kendi müzikal uslûpları ve anlayışları ile geliştirmiş ve yeni türler de ekleyerek bugünlere getirmiştir. Fakat Türkler, çok uzun zamanlardan beri icra edegeldikleri dînî müsîkî türleri (formları) hakkında izaha dayalı bir eser kaleme almamışlardır. XX. yüzyılın ortalarından sonra Türk din müsîkîsi derslerinin müfredatta yerini alması ile birtakım çalışmalar yapılmışsa da bu çalışmalarda bazı konularda bir ifade birliği oluşmamıştır. Özellikle Türk din müsîkîsi türleri hakkında yapılan tasniflerde belirgin bir farklılık ortaya çıkmıştır. İşte bu çalışmada türlerin tasnifine dair farklı anlayışlar ortaya konulup eğitim-öğretim açısından yeni bir yol izlenecektir. Aynı şekilde tür, form, şekil ve biçim kavramları ele alınarak bunlara dair bazı öneriler sunulacaktır. Kanaatimizce türlerin tasnifindeki farklılık özellikle eğitim-öğretim açısından kafa karıştırıcı olabilmektedir. Yaptığımız bu çalışmanın amacı, Türk din müsîkîsi derslerinin eğitim-öğretimi için farklı bir yöntem sunmaktır.

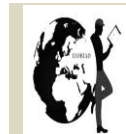
Anahtar Kelimeler: Türk Din Müsîkîsi, Cami Müsîkîsi, Tekke Müsîkîsi, Tür, Form, Biçim.

A Different Essay on the Classification of the Terms and Forms of Turkish Religious Music

Abstract

Turks have developed Islamic music with their own musical styles and understandings and contributed to it by introducing new forms. However, they have not authored an explanatory work on the religious music forms that they have been performing for long. Although some studies were carried out following the inclusion of Turkish religious music courses in the curriculum after the middle of the 20th century, there was a lack of consensus over some issues in these works. There has been a clear difference particularly in the classification of the forms of Turkish religious music. In this study, various approaches to the classification of the forms will be presented. Moreover, the concepts of genre, form, shape and style will be discussed, and some suggestions will be made. In our opinion, the difference in the classification of forms may be confusing, especially in terms of education. The present study aims to provide a different method for teaching Turkish religious music courses.

Keywords: Turkish Religious Music, Mosque Music, Tekke (Dervish Lodge) Music, Genre, Form, Style.

Giriş

1. Kavram Analizi

Bir nesnenin veya düşüncenin zihnimizdeki soyut tasarım ve mefhumuna kavram denir. (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1358) Dolayısıyla düşüncelerimiz kavramlarla gelişir ve böylece iletişime geçeriz. Bu başlıkta Türk din mûsikîsi için kullanılan kavramlar ve tür, biçim, form, şekil gibi terimlere dair farklı kullanımlara yer vereceğiz.

1.1. Türk Din Mûsikîsi Kavramı ve Kapsamı

Daha çok Türk din mûsikîsi olarak kullanılan bu alanın ismi, bazı kaynaklarda dînî mûsikî (Sezgin, 1991, s. 1), dînî Türk mûsikîsi (Ömürlü, 1979, s. 3) (Özalp, 1992, s. 42) veya Türk dînî mûsikîsi (Demirci, 2017) şeklinde de kullanılmıştır. Bu kavramların kullanımı ile ilgili öncelikle alanın iinin kavramsal olarak doldurulmasının, isimlendirilmesini de kolaylaştıracak kanaatindeyiz. Türk din mûsikîsi üç kelimedenden oluşmaktadır. Buradaki Türk'ten kasıt Türk ırkı ile sınırlı olmayıp Türklerin iktidarda olduğu coğrafyada gelişen bir kültürü ifade etmektedir. Bu sebeple Mısırlı bir bestekârın eseri de pek âlâ repertuarınızda görülebilmektedir. Din kelimesinden kastedilen ise mûsikînin dînî ve tasavvufî amaçla icra edilmiş olması ve ibadet, zikir, tefekkür gibi dînî ritüellerde kullanılmasıdır. Mûsikî kelimesinin "ses sanatı" olduğu düşünöldüğünde Türk din mûsikîsi, Türklerin egemen olduğu coğrafyada gelişen, dînî-tasavvufî duyguları haiz olan kültürel, dînî ve müzikal bir kavramın ismidir. Bu sebeple dînî Türk mûsikîsi demenin, sadece ilk iki kelimenin yer değiştirmesi manasına geldiğini ve bir anlam kaybı olmadığını düşünöyoruz. Türk dînî mûsikîsi şeklinde bir kullanım ise yaygın olmamakla birlikte dil üslubu açısından belki de pek duyulmadığını için genelde tercih edilmez. Yalnızca dînî mûsikî demenin ise yeterli olmadığını çünkü İslam coğrafyasının tamamında aynı türler ve üslubun bulunmadığını ifade edelim. Sonuç olarak daha yaygın tercih edildiğini düşünürsek Türk din mûsikîsi şeklinde bir ifade biçiminin, kullanım birliği açısından tercih edilmesi daha uygun olacaktır.

1.2. Tür, Biçim, Form ve Şekil Kavramları

Bu başlıkta tür, biçim, form ve şekil kavramlarını ele alacağız. Tür, sözlükte çeşit ve cins gibi anlamlara gelir. (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2400) Tür sözcüğü, içerik, biçim ve amaç yönünden birbirinden ayrılan bölümlere verilen isimdir. Daha kısa ifadesiyle tür, çeşit veya cins anlamına gelir. Türler, temel türler ve alt türler olarak ikiye ayrılır. Örneğin Türk mûsikîsi bir temel türdür. Dînî mûsikî ise onun bir alt türüdür. Fakat bu ayrım öğeler arasında

izâfidir. Çünkü Türk mûsikîsi de dünya mûsikîsi açısından bir alt türdür. (Akdoğan, 2003, s. 1)

Biçim, bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan görünüşü ve şekil gibi anlamlara gelir. (Türkçe Sözlük, 2011, s. 331) Müzikolojide kullanılan şekil de benzer bir mana ifade edip biçim ile aynı anlama gelmektedir. Öztuna, müzikoloji açısından şekli şöyle tarife eder: "Bir şiir veya mûsikî parçasının yazılmasına esas teşkil eden kalıp." (Öztuna, 1990, s. 342)

Form kelimesi ise Fransızca "forme" kelimesinde dilimize geçmiştir. (Türkçe Sözlük, 2011, s. 886) Bu kelime mûsikî literatüründe müzikal yapıyı karşılması açısından Türkçede biçim manasına gelmektedir. Fakat Türk mûsikîsi çalışmalarında form kelimesi farklı bir anlayışla tür (genre) manasında kullanılmıştır. Bunu bir örnekle ifade edersek; mobilya türleri deyince aklımıza kitaplık, masa, sandalye vs. gelir. Fakat masanın biçimi deyince onun, düz bir zeminin farklı sayıda ayaklarla (direklerle) sabitlenmesi ile meydana gelen şeklini anlarız. Bu manada kâr, beste, peşrev, ilâhî ve mevlevî âyini gibi müzikal çeşitlere tür dememiz gerekirdi. Biçim manasına gelen form ise bunları birbirinden ayıran şemaları karşılamalıydı. Günümüzde ise farklı bir şekilde form kelimesi tür yerine kullanılmaktadır.

2. Türk Din Mûsikîsi Türlerine Dair Tasniflere Örnekler

Türk din mûsikîsi türlerinin isimleri daha önceden bilinmekte ve kullanılmakta ise de bunlar hakkında bilgi içeren eserlere maalesef ancak XX. yüzyılın ortalarından sonra rastlanır. Bu tarihten sonra kaleme alınan eserlerde aşağıda örnekleri görüleceği gibi genel manada bir uyum olsa da tam bir birliklilik görülmez. Peki, Türk din mûsikîsi türleri nasıl tasnif edilmiştir. Genel kabule göre Türk din mûsikîsi cami ve tekke mûsikîsi olarak ikiye ayrılmış, yazarlar bu konuda ittifak etmiştir. Fakat hangi türün hangi alt türe ait olduğu konusunda farklı düşünceler görülür. Şimdi bu düşüncelere bazı örnekler verelim.

Suphi Ezgi, dînî mûsikîyi şöyle tarif eder: "Dînî mûsikî betahsis cami ve tekkelerde ibadet esnasında hatip-müezzin ve zâkirler, bazen halk tarafından okunmuş olan muhtelif ilâhî eserleri hâvîdir." Ezgi, bu tarifinden sonra dînî mûsikî türlerinin cami tekke ayrımı olmaksızın sıra ile tanımlar ve beste örnekleri ile ele alır. (Ezgi, tsz, s. 54-143)

Ekrem Karadeniz tarafından Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları ismiyle yayınlanan, Abdülkadir Töre'nin notlarında form kelimesine hiç rastlanmaz. Dînî mûsikî ise şöyle tarif edilir: "Camilerde ve halen mevcut olmayan tekkelerde yapılan dînî tören ve toplantılarda okunan eserlerin bütünü." bu tariftten sonra Töre, cami ve tekke ayrımı yapmaksızın dînî mûsikî türlerini sıralayarak örnekler verir. (Karadeniz, 2012, s. 161-170) Yani Töre, dînî mûsikîyi ikiye ayırsa da hangi türün hangi alt türe ait olduğuna değinmeksizin hepsini sırasıyla ele alır.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Türk din mûsikîsi derslerine giren İsmail Baha Sürelnan 1972'de ilk kez bir dînî mûsikî ders kitabı kaleme almıştır. Sürelnan'ın Dînî Türk Mûsikîsine Giriş ismini verdiği bu çalışmada dînî mûsikî cami ve tekke mûsikîsi şeklinde ikiye ayrılmış fakat yalnızca cami mûsikîsi türlerinden nat, durak, salât, tekbir, tesbih, tevşih, şuşul, mîrâciye, ilâhî ve ezanın açıklanması ile iktifâ edilmiştir. (Sürelnan, 1972, s. 61-66)

Halil Can, dînî mûsikîyi cami ve tekke mûsikîsi olmak üzere ikiye ayırır. Cami mûsikîsini ise minareden okunanlar ve cami içinde okunanlar şeklinde tasnif eder. Ezan, temcid ve salât minareden okunan cami mûsikîsi türlerindedir. Cami içinde okunanlar ise iç ezanı, kamet, muarriflik, müezzinlik, tardiyeye, teravîh tertibi gibi türlerdir. (Can, 1974, s. 11)

Yusuf Ömürlü tarafından hazırlanan Türk Mûsikîsi Klasiklerinden İlâhîler isimli kitabın önsözünde Ömürlü ve Mustafa Tahralı, Türk din mûsikîsinin cami ve tekke olarak iki ana kola ayrıldığını ifade ederler. Bu ayrımın sebebinin ise iki türün birbirinden üslup ve tavır olarak farklı olmasından kaynaklandığını belirtirler. Cami mûsikîsi daha çok zâhidâne bir üslup ile icra edilirken tekke mûsikîsinde tasavvufî lirizm etkilidir. (Ömürlü, 1979, s. 3)

Ali Kemal Belviranlı'nun hazırladığı Mûsikî Rehberi'nde ezan, tesbih, salâ, tekbir, temcid, münacat, mîrâciye, şuşul, mevlid ve ilâhî cami mûsikîsi türlerinden sayılırken; nat, ayin, durak, ilâhî ve nefesler tekke mûsikîsi türü olarak tasnif edilir. Görüldüğü üzere ilâhînin haricinde ortak tür yoktur. (Belviranlı, 2016, s. 49)

Bekir Sıtkı Sezgin'in İTÜ Türk Müziği Devlet Konservatuvarı'nda okutmak üzere hazırladığı Dînî Mûsikî isimli çalışmada dînî mûsikînin cami ve tekke mûsikîsi olarak iki ana gruptan oluştuğu ifade edilir. Fakat Sezgin bu çalışmada ezan, kâmet, salât, temcid ve münacat, Cuma gülbankı ve hutbesi, tesbih duası, mîrâciye, Kur'ân tilaveti, mukabele, mevlid, tervîhâ, tekbir, telbiye, durak, şuşul, irticâlî nat, kaside, ilâhî, mersiye ve tevşih türlerini herhangi bir tasnif yapmadan sırayla ele alır. Bununla beraber tekbir, salât-ı ümmiye, tevşih, şuşul, nat, kaside, ilâhî ve mevlidin cami ve tekkelerde ortak icra edildiğini belirtir. (Sezgin, 1991, s. 1)

Alâeddin Yavaşca, Türk Mûsikîsinde Kompozisyon ve Beste Biçimleri isimli kitabında Türk din mûsikîsi türlerini iki farklı şekilde kategorize etmektedir. Birinci tasnifte türler büyük ve küçük formlar olarak ayrılır. Bu ayrıma göre mîrâciye, mevlî âyini, mevlid, nat, kaside, durak, münacat ve mersiye büyük formlardan; ezan, salâ, savt, tekbir, telbiye, ilâhî, tevşih, tesbih, nefes ve semâ ise küçük formlardan sayılır. İkinci tasnife göre ise türler, cami ve tekke mûsikîsi şeklinde ayrılır. Bu ayrıma göre ise cami mûsikîsi, Kur'ân-ı

Kerîm tilaveti, ezan, tesbih, temcid, tekbir, salât ü selâm, Cuma salâsı, sabah salâsı, salât-ı ümmiye, nat ve mevlid türlerini, tekke mûsikîsi ise mîrâciye, âyin, nat, durak, ilâhî (şuğul) ve tevşih, savt, mersiye, kaside, nefes, semah ve nevbe türlerini haizdir. Yavaşça bu türlerden tekbir, salât-ı ümmiye, ilâhî (şuğul) ve tevşih, irticâlî natlar, kaside mevlid ve miraciyenin hem cami hem de tekkelerde icra edildiğini de ifade eder. (Yavaşça, 2002, s. 621)

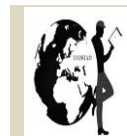
Nazmi Özalp'ın hazırladığı Türk Mûsikîsi Beste Formları, isimli kitapta Dînî Türk Mûsikîsi Beste Formları adlı başlıkta dînî mûsikî, cami ve tekke mûsikîsi olarak ikiye ayrılır. Bu ayrıma sebep olarak ise cami mûsikîsinin kendine özgü usûl ve biçime sahip olması, yalnızca insan sesiyle icra edilmesi, çalgı kullanılmaması ve genelinin irticâlî olması gibi sebepler ileri sürülür. Daha sonra ezan, salât, tekbir, kıraat, münacat, nat, mevlid, istiğfar, mîrâciye, temcid, dua ve ilâhî cami mûsikîsi türü olarak, âyin, durak, tevşih, şuğul, nefes, mersiye, kaside, nevbe, tesbih (mahfel sürmesi) ve savt ise tekke mûsikîsi türü olarak zikredilir. (Özalp, 1992, s. 42-55)

İsmail Hakkı Özkan, Türk mûsikîsinin sözlü kısmını dînî ve din dışı şeklinde ikiye ayırır ve dînî mûsikî türlerini "Dînî Formalar (Biçimler)" başlığıyla ele alır. Daha sonra bu başlıkta cami tekke ayrımı olmaksızın birkaç türün tanımını yapar. (Özkan, 2006, s. 100-103)

1996 yılında imam hatip liselerinde okutulması için neşredilen İmam Hatip Liseleri için Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Dînî Mûsikî I isimli eserde dînî mûsikî cami ve tekke olarak iki kısma ayrılır. Bu ayrımın temel sebeplerinden birinin de cami mûsikîsinin bir ses mûsikîsi olması vurgulanır. Fakat bu ayrımın kesin bir ifadeyi dile getirmediği eklenerek birtakım cami mûsikîsi türlerinin de tekkelerde icra edilmesinin mümkün olduğu belirtilir. (Altınkuşlar, Kalender, & Özcan, 1996, s. 12) Ayrıca bu eserde dînî mûsikî türleri ele alınırken "Cami mûsikîsi şekilleri" ifadesinin kullanılması ise dikkat çekicidir. (Altınkuşlar, Kalender, & Özcan, 1996, s. 56)

Nuri Özcan tarafından 2001 yılında hazırlanan Türk Din Mûsikîsi Ders Notları isimli çalışmada Türk mûsikîsi, dînî mûsikî formları ve dînî mûsikî dışındaki formlar olarak iki kısma ayrılır. Bunlardan dînî mûsikî, iki ana kola ayrılarak cami ve tekke mûsikîsi olarak taksim edilir. Cami mûsikîsi, ezan, salâ, temcid, tesbih, tevşih, mevlid ve mîrâciye, tekke mûsikîsi ise mevlevî âyini, mersiye, şuğul, durak ve nefes türleri ile ele alınır. Daha sonra Özcan, ortak dînî mûsikî türlerinden saydığı nat ve ilâhîyi de tanımlar. Bu iki türün hem camide hem de tekke icra edildiğini ifade eder. (Özcan, 2001, s. 22-65)

Erdoğan Ateş Türk Din Mûsikîsi ismini verdiği kitabında dînî mûsikîyi cami ve tekke mûsikîsi olarak ayırmış, ezan, kamet, cumhur müezzinliği, temcid-münacat, mahfel sürmesi, tekbir, tesbih, salâ, salât-ı ümmiye, tevşih, mevlid, tardiye, mîrâciye, ferâciye, hutbe, telbiye, tehli ve istiğfarı cami mûsikîsi türü olarak tasnif etmiştir. Tekke mûsikîsi başlığında ise mevlevî ayini,

durak, şuşul, ism-i celal, savt, kaside, nevbe, mersiye, nefes, ilâhî ve nat türlerini saymıştır. (Ateş, 2015, s. 57-235)

Bayram Akdoğan, Türk Din Mûsikîsi Ders Notları isimli kitabında form kelimesinin aslının latince olduğunu ve şekil manasına geldiğini ifade eder. Ayrıca şarkı, türkü, ilâhî, bozlak, saz eseri ve peşrev gibi türlerin her birinin bir form olduğunu belirtir. Türk din mûsikîsini cami ve tekke olarak iki kısma ayırmakla birlikte bu ayırımın sebebine değinmez. Fakat dnî mûsikî türlerini tasnif ederken farklı bir tasnif kullanır. Bu tasnife göre cami mûsikîsi bestesiz ve besteli türler olarak ikiye ayrılır. Bestesiz cami mûsikîsi türleri, Kur'ân-ı Kerîm, ezan, kamet ve cumhur müezzinliği, hutbe ve mevlid, besteli cami mûsikîsi formları ise İlâhî, salât, tevşih, tesbih, mahfel sürmesi, temcid ve münacat, nat, tekbir, tardiyeye, telbiye ve mîrâciyeden oluşur. Tasnif açısından anlamlı bulduğumuz bu hususu tekke mûsikîsi türlerinde dikkate almaz ve bunları mevlvî âyini, durak, şuşul, ism-i celal, savt, mersiye ve nefes olarak sıralamakla yetinir. (Akdoğan, 2010, s. 199-200)

Fatih Koca tarafından 2013 yılında sunulan İslam Tarihi ve Medeniyetinde Salâlar ve Salavâtlar isimli doktora tezinde dnî mûsikî türlerinin, klasik bir tasnifle cami ve tekke mûsikîsi olarak ikiye ayrıldığı ifade edilir. Koca, daha önceki tasniflerden farklı bir anlayışla cami mûsikîsini ibâdet öncesinde icrâ edilenler, ibâdet esnasında icrâ edilenler, ibâdet sonrasında icrâ edilenler ve ibâdet dışında önemli gün ve gecelerde icrâ edilenler olarak sıralar. Bu tasnife göre ezan, salâ, temcid ve münacat ibâdet öncesinde, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti, kamet, imâmet, müezzinlik, cumhur müezzinliği, mahfel sürmesi, Cuma hutbesi ve gülbankı, tardiyeye, terâvih tertibi, tekbir, telbiye ve salâvât ibadet sırasında, tesbih ve istiğfar ibadet sonrasında, mevlid, muhammediye, nat-ı peygamber, ta'rîf, mîrâciyeye, regâibiyye ve ferâciye ise ibâdet dışında önemli gün ve gecelerde icra edilen türler arasında sayılır. Tekke mûsikîsi türleri ise ism-i celâl, nat-ı mevlânâ, mevlvî âyini, durak, mersiye, nefes, savt, nevbe ve gülbank şeklinde ele alınır. Fakat Koca, ilâhî, tevşih, şuşul ve kasideyi ortak dnî mûsikî türü olarak zikreder. (Koca, 2013, s. 39-65)

Ubeydullah Sezikli tarafından hazırlanan Makamlarla Türk Din Mûsikîsi Eğitim Seti isimli çalışmada benzer şekilde dnî mûsikî cami ve tekke mûsikîsi şeklinde ikiye ayrılır. Güfteleri sebebiyle zâhidâne bir üsluba sahip olan cami mûsikîsinde İstanbul tavrının önemi vurgulanır. Bu türün özelliği olarak daha çok irticâlî bir icrâyaya sahip olduğu ve en yaygın türünün Kur'ân-ı Kerîm tilâveti olduğu ifade edilir. Sezikli cami mûsikîsi türlerini şöyle sıralar: Kur'ân-ı Kerîm, ezan, kamet, salât, mevlid, Cuma namazı, namaz ve mahfel tesbihleri (müezzinlik), mîrâciye, tevşih, telbiye, tekbir, temcid ve muhammediye. Mevlvî âyini, durak, kaside, şuşul, nat, savt,

mersiye, nefes ve ilâhî ise tekke mûsikîsi türü olarak zikredilir. (Sezikli, tsz, s. 91-124)

Türk din mûsikîsi türlerinin tasnifinde bir ittifak olmadığını yukarıdaki ifadelerden görüyoruz. Bu tasnifleri daha iyi görmek için türleri cami ve tekke olarak kategorize edenleri bir tabloda verelim.

C: Cami	Alâeddin Yavaşca	Ali Kemal Belviranlı	Bayram Akdoğan	Bekir Sıtkı Sezgin	Erdogan Ateş	Fatih Koca	Nazmi Özalp	Nuri Özcan	Ubeydullah Sezikli
T: Tekke									
O: Ortak									
Boş: Yok									
Durak	T	T	T		T	T	T	T	T
Ezan	C	C	C		C	C	C	C	C
Ferâciye					C	C			
Gülbank						O			
Hutbe			C		C	C			C
İlâhî	O	O	C	O	T	O	C	O	T
İmâmet						C			
İsm-i Celâl			T		T	T			
İstiğfar					C	C	C		
Kamet			C		C	C			C
Kaside	O			O	T	O	T		T
Kurân-ı Kerîm	C		C			C	C		C
Mahfel Sürmesi			C		C	C	T		C
Mersiye	T		T		T	T	T	T	T
Mevlevî	T	T	T		T	T	T	T	T

Türk Din Müsikisi Terim ve Türlerinin Tasnifine Dair Farklı Bir Deneme

Âyini									
Mevlid	O	C	C	O	C	C	C	C	C
Mirâciye	O	C	C		C	C	C	C	C
Muhamm ediye						C			C
Müezzinli k			C		C	C			C
Münâcât		C	C		C	C	C		
Nat	O	T	C	O	T	O	C	O	T
Nefes	T	T	T		T	T	T	T	T
Nevbe	T				T	T	T		
Salâ ve Salâvât	O	C	C	O	C	C	C	C	C
Savt	T		T		T	T	T		T
Semah	T								
Şuğul	O	C	T	O	T	O	T	T	T
Ta'rif						C			
Tardiyiye			C		C	C			
Tehlil					C				
Tekbir	O	C	C	O	C	C	C		C
Telbiye			C		C	C			C
Temcid	C	C	C		C	C	C	C	C
Teravîh Tertîbi						C			
Tesbih	C	C	C		C	C		C	

Tevşih	O		C	O	C	O	T	C	C
--------	---	--	---	---	---	---	---	---	---

Bu tablodan şu sonuçları çıkarabiliriz: Türk din mûsikîsi hakkında yazılan eserlerde günümüze geldikçe tür sayısında artış olmuştur. Eski eserlerde daha az türe rastlanırken daha sonraki çalışmalarda ta'rif ve tardiyeye gibi günümüzde kullanılmayan örneklere dahi yer verilmiştir. İlâhî, Yavaşça, Belviranlı, Sezgin, Koca ve Özcan'a göre hem camide hem de tekkede icra edilen ortak bir tür iken Akdoğan ve Özalp'a göre cami, Ateş ve Sezikli'ye göre ise tekke mûsikîsi türüdür. Kaside, Yavaşça, Sezgin ve Koca'ya göre ortak bir dînî mûsikî türü iken Ateş ve Sezikli'ye göre bir tekke mûsikîsine aittir. Mahfel sürmesi, Akdoğan, Ateş, Koca ve Sezikli'ye göre cami mûsikîsi türü iken Özalp'a göre tekke mûsikîsi türüdür. Mevlid, Yavaşça ve Sezgin'e göre ortak bir dînî mûsikî türü iken diğerlerine göre cami mûsikîsine aittir. Tekbir ile Salavât, Yavaşça ve Sezgin'e göre ortak bir dînî mûsikî türü iken diğerlerine göre cami mûsikîsine aittir. Şuğul, Yavaşça, Sezgin ve Koca'ya göre ortak bir dînî mûsikî türü iken Belviranlı'ya göre cami mûsikîsi, Akdoğan, Ateş, Özalp, Özcan ve Sezikli'ye göre ise tekke mûsikîsi türüdür. Tevşih ise Yavaşça, Sezgin ve Koca'ya göre ortak dînî mûsikî türü iken Akdoğan, Ateş, Özcan ve Sezikli'ye göre cami mûsikîsi, Özalp'a göre ise tekke mûsikîsi türüdür.

3. Türk Din Mûsikîsi Türlerinin Farklı Bir Tasnifi

Türk din mûsikîsi türlerinin tasnifinde yukarıda işaret edildiği gibi genel bir birliktelik yoktur. Biz konuya akademik bir üslup ile yaklaşmak ve Türk din mûsikîsi türlerinin eğitimi sırasında bir düzen oluşturmak için türlerin tasnifi ile ilgili bir deneme yapacağız.

Müzikte türler, içerik, amaç ve biçim açısından üç şekilde birbirinden ayrılırlar. Yukarıdaki tasniflerde en fazla ihmal edilen kanaatimizce biçim konusu olmuştur. Örneğin, savt, şuğul, nefes, tevşih ve ilâhî'nin birbirinden biçim açısından bir fark yoktur. Dolayısıyla bunlar daha genel bir isimlendirme olan ilâhî türü altında toplanabilirdi. Bu konuda Rauf Yektâ Bey'in şu sözü dikkat çekicidir:

"Türk mûsikîsi klasiklerinin dînî kısmını ihtiva edecek olan bu külliyyatın ilk ciltlerini alelittlak ilâhîlere tahsis ediyoruz. Bu ilâhîlerin bir kısmına tevşih, bir kısmına sadece ilâhî, diğer bir kısmına da şuğul isimleri verilir. Şurasına dikkat edilmelidir ki her tevşih bir ilâhî ise de her ilâhî, tevşih değildir. Şuğul namı ise güfteleri Arapça olan, bununla beraber ekserisi Türkler tarafından bestelenen ilâhîlere mahsustur." (Yekta, 1931, s. 7)

Türk din mûsikîsi türlerinde biçim açısından üç önemli fark görülür. Bunları irticâlî türler, usûle bağlı olmayan besteli türler ve usûllü besteli türler olarak sıralayabiliriz. Şimdi bu tasnif çerçevesinde türleri bir tablo ile görelim.

İRTİCÂLÎ TÜRLER	USÛLE BAĞLI OLMAYAN BESTELİ TÜRLER	USÛLLÜ BESTELİ TÜRLER
Bestesiz Salâlar Ezan Ferâciye Kamet Kasîde Kur'ân-ı Kerim Tilâveti Mevlid Müezzinlik (Tesbih) Münacat	Besteli Salâlar Durak Mahfel Sürmesi Mirâciye Muhammediye Nat Salâvât Tekbir Telbiye Temicid	İlâhi (Mersiye, Nefes, Savt, Şuğul, Tevşih) Mevlevî Âyini

Bu tasnifle ilgili şu açıklamalarda bulunabiliriz: Öncelikle şunu ifade edelim ki bu tasnifin amacı Türk din mûsikîsi dersinin eğitimi açısından bir düzen oluşturmaya yöneliktir. Türk din mûsikîsi türlerinin tasnifine dair tarihî bilgiler ve bu konuda bizden çok daha tecrübeli olan hocalarımızın yazdıkları ortada iken onların düşüncelerine bir eleştiri asla değildir. Bizim amacımız bu konuda eğitim açısından bir düzen oluşturmaktır. Peki, bu metod önerisi nasıl olacaktır? Örneğin öncelikle usûllü besteli türlerin eğitimi verilerek Türk mûsikîsinin temel ses, makam ve usûl anlayışını öğrenciye verebiliriz. Edindiği bilgilerden sonra öğrenciye, usûle bağlı olmayan besteli türlerin eğitimi verilerek ona, dinlediği ezgiyi taklit edebilme alışkanlığı kazandırabiliriz. Daha sonra da oluşan kulak dolgunluğu ve makam bilgisi sayesinde irticâlî türlerin eğitimine geçebiliriz.

Bu tasnifte türler cami ve tekke olarak değil eğitim formasyonu açısından tasnif edilmiş, bu sebeple de günümüzde icra edilmeyen tardiyiye ve ta'rif gibi türler değerlendirmeye alınmamıştır. Ayrıca türler tek başlık altında toplanmaya çalışılmıştır. Örneğin savt, şuğul, temcid ve nefes gibi biçim yönünden aynı özelliğe sahip olan türler ilâhî başlığı altında toplanmıştır. Ayrıca imamet ve hutbe gibi türler değerlendirmeye alınmamıştır. Kanaatimizce bu konular Kur'ân-ı Kerim tilâveti konusu işlenirken verilmelidir. Bunlarla birlikte salâ türü ise hem irticâlî hem de usûle bağlı olmayan besteli türler arasında yer almıştır. Çünkü bilindiği gibi salâ türü

günümüzde genellikle irticâlen okunsa da besteli olan salâ örneklerimiz de vardır.

Sonuç

Türk din mûsikîsi, malzemesini Türk mûsikîsi anlayışından alan, ibadetlerin edâsını içselleştiren, müslümanları tefekküre sevk eden ve zikrin ahengini sağlayan tarihî ve kültürel bir alandır. Tarihi bin yıldan daha eskilere gitse de, hangi türlerin hangi zamanlarda okunacağına dair müstakil bir çalışma yakın dönemlere kadar kaleme alınmamıştır. Bu konu da Türk din mûsikîsine dair terim ve tasniflerde bazı farklılıkların doğmasına olanak sağlamış olmalıdır.

Bu makale ile Türk din mûsikîsi hakkında yazılan yakın dönemdeki bazı örnek eserler incelenmiştir. Bu incelemede Türk mûsikîsi devlet konservatuarlarında görev yapan ve dînî mûsikîye yakınlığı olan, bizzat dînî mûsikî kürsüsünde görev yapan ve alan ile ilgili araştırmacılardan bazı örnekler sunulmuş ki bu bilim dalının ismi konusunda dahi net olarak bir birliktelik sağlanamamıştır. Yukarıda ele alındığı için tekrar etmeyeceğimiz bu konuda alanda görev yapan hocaların ittifak etmesi ve alanın içeriğini tamamen yansıtmaya sebebiyle Türk din mûsikîsi ifadesinin kullanımının daha doğru olduğunu düşünüyoruz.

Bir diğer husus tür, form, biçim ve şekil terimleri ile ilgilidir. Bu alanda yapılan çalışmaların çoğunda olduğu gibi Türk mûsikîsi hakkında yazılan pek çok eserde de form kelimesinin tür yerine kullanıldığına şahit olduk. Bu konu daha öncesinde Onur Akdoğu tarafından dile getirilmiş ve form yerine tür ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir. Biz de bu konuda Akdoğu'nun tespitini doğru buluyoruz. Türkçe'de ifadesi bulunan bir kelimenin yerine Batı menşeli bir sözcük tercih etmemek özü yerli ve millî olan bu alanın ifadesini de yerli ve millî kılacaktır.

Makaleye konu olan üçüncü husus Türk din mûsikîsi türleridir. Yaptığımız taramalarda gördüğümüz kadarı ile Türk din mûsikîsinin, mekân ve tavır farklılığı sebebiyle cami ve tekke olarak ikiye ayrıldığı konusunda ortak bir görüş birliği vardır. Fakat hangi türün hangi alt türe dâhil olduğu konusunda bazı farklı düşünceler bulunmaktadır. Ayrıca esasen ayrı türe ait olan bazı türler de farklı türlermiş gibi ele alınmıştır. Bunun en güzel örneği ilâhî türünde görülür. Örneğin nefesler tarif edilirken "Bektâşî ilâhîlerine verilen isimdir" ifadesinin kullanılması kanaatimizce tasnif konusunda bir problem olduğunun göstergesidir.

Türler konusunda başka örneklere de değinmek istiyoruz. Tür tasnifinde aynı özelliklere sahip olanlar aynı türden sayılmalıdır. Örneğin hutbe ve imamet, esasen Kur'ân tilavetinden olduğu için yine bu türün bir alt türü olarak ele alınmalıdır. Bu şekilde bir tasnifin eğitim-öğretim açısından daha faydalı olacağını düşünüyoruz.

Sonuç olarak Türk din mûsikîsi eğitimini daha verimli hale getirmek için türler, irticâlî türler, usûle bağlı olmayan besteli türler ve usûllü besteli türler olarak sıralanmalıdır. Bunlardan öncelikle usûllü besteli türler işlenmeli ve öğrenciye bu türden eserlerin örnekliliği ile Türk mûsikîsi makam ve usûl anlayışı kazandırılmalıdır. Daha sonra usûle bağlı olmayan besteli türler öğretilerek dinleme ve taklit edebilme becerisi kazandırılmalı, son olarak irticâlî türlerin eğitimine geçilmelidir.

Kaynakça / Reference

- Akdoğan, B. (2010). Türk Din Mûsikîsi Ders Notları. Ankara: Bilge Ajans.
- Akdoğan, O. (2003). Türk Müziğinde Türler ve Biçimler. İzmir: Meta Basım.
- Altınkuşlar, A., Kalender, R., & Özcan, N. (1996). İmam Hatip Liseleri İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Dînî Mûsikî 1. Ankara: 1996.
- Ateş, E. (2015). Türk Din Mûsikîsi. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Belviranlı, A. K. (2016). Mûsikî Rehberi. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Can, H. (1974). Dînî Mûsikî. Mûsikî Mecmuası(291), s. 10-15.
- Demirci, M. (2017). Türk Dînî Mûsikîsi. Ankara: Otto.
- Ezgi, S. (tsz). Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi (Cilt 3). İstanbul: İstanbul Konservatuarı Neşriyatı.
- Karadeniz, M. E. (2012). Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koca, F. (2013). İslam Tarihi ve Medeniyetinde Salâlar ve Salâvâtlar. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Ömürlü, Y. (1979). Türk Mûsikîsi Klasiklerinden İlahîler. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Özalp, M. N. (1992). Türk Mûsikîsi Beste Formları. Ankara: TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü.
- Özcan, N. (2001). Türk Din Mûsikîsi Ders Notları. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Neşredilmemiş Ders Notları.
- Özkan, İ. H. (2006). Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleri. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Öztuna, Y. (1990). Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi (Cilt 2). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Sezgin, B. S. (1991). Dînî Mûsikî. İstanbul: İTÜ Türk Müziği Devlet Konservatuarı Ders Notları.
- Sezikli, U. (tsz). Makamlarla Türk Din Mûsikîsi Eğitim Seti. İstanbul: DM Kitap.
- Sürelsan, İ. B. (1972). Dînî Türk Mûsikîsine Giriş. Ankara: TRT Merkez Müzik Dairesi Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavaşca, A. (2002). Türk Mûsikîsinde Kompozisyon ve Beste Biçimleri. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.
- Yekta, R. (1931). Mukaddime. Türk Mûsikîsi Klasiklerinden İlâhîler (s. 3-8). içinde İstanbul: İstanbul Konservatuarı Neşriyatı.

